

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У КОНТЕКСТІ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація Узагальнюючою, кінцевою метою підготовки майбутнього соціального педагога у вищому закладі освіти є формування його педагогічної культури. Саме категорія культури є інтегральною, універсальною, змістовно наповненою і ціннісно визначеною характеристикою, котра цілісно презентує педагога і як професіонала, і як особистість. Поняття «культура педагога», утримуючи в собі технологічно-діяльнісні характеристики, що присутні в змісті попередніх понять, разом з тим вказує і на особистісно-гуманістичні виміри. Тобто, для культурних характеристик підготовки спеціаліста важливо не тільки те, наскільки педагог володіє технологією діяльності, здатен забезпечувати її ефективність, але й наскільки сама професійна діяльність є сферою самореалізації, самовиявлення соціального педагога як особистості у всій її цілісності, універсальності і неповторності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, соціальний педагог, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Розв'язання складних завдань реформування освітньої галузі на засадах гуманізації, демократизації, чіткої національної спрямованості вирішальним чином залежить від педагога, якості його підготовки. Тому актуальною проблемою вищої школи є розробка сучасної концепції формування майбутніх соціальних педагогів, наближення професійно-педагогічної та спеціальної підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності, оволодіння ними сучасними педагогічними технологіями. Один із важливих аспектів означеної проблеми – розвиток комунікативної компетентності соціального педагога у контексті його професійної підготовки.

Аналіз досліджень і публікацій. Концептуальні ідеї філософії освіти, теоретичні і методичні засади підготовки педагога, формування його педагогічної культури, основ професіоналізму, готовності до педагогічної творчості, професійні вимоги до нього (педагогічна спрямованість, висока компетентність і педагогічна майстерність, любов до дітей, позитивні риси характеру і якості особистості педагога тощо) всебічно розкриті в роботах

В. П. Андрущенко, С. І. Архангельського, Ю. К. Бабанського, В. І. Бондаря, Н. В. Гузій, І. А. Зязюна, Л. В. Кондрашової, В. Г. Кременя, Н. В. Кузьміної, В. І. Лугового, О. Г. Мороза, В. О. Сластьоніна та ін. Проблеми підготовки педагогічних кадрів у національних педагогічних навчальних закладах розглядають у своїх дослідженнях А. Алексюк, С. Гончаренко, Д. Пашенко, Н. Побірченко О. Савченко та ін.

У дисертаційних дослідженнях, присвячених питанням професійної підготовки соціальних педагогів, розглядаються особливості роботи соціального педагога: з дітьми-інвалідами (І. Іванова, В. Кравченко), підлітками, схильними до девіантної поведінки (І. Козубовська, М. Малькова, В. Оржеховська). Проблема формування готовності соціальних педагогів до здійснення освітньо-дозвіллевої та виховної діяльності висвітлена у роботах Р. Вайноли, С. Пашенко; формування професійно-етичної культури соціальних педагогів – О. Москалюк, О. Пономаренко; формування комунікативних якостей – Д. Годлевської, О. Гури, А. Первушиної; практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів – З. Фалинської.

Мета статті. Разом з тим рівень розробленості проблеми підготовки соціальних педагогів не є вичерпаним. І одним із таких напрямів, що потребує ґрунтовного осмислення та розробки, є розвиток комунікативної компетентності майбутніх соціальних педагогів у контексті їх практичної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо розгляд питання з уточнення базових понять: «компетенція», «компетентність».

Великий тлумачний словник сучасної української мови подає поняття «компетенція» і «компетентність» таким чином: *компетенція* – добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи; *компетентний* – який має достатні знання в якій-небудь галузі, обізнаний, тямущий, кваліфікований; який має певні повноваження, повноправний, повновладний [2, с. 445].

Детально проаналізувавши та узагальнивши словникові значення вказаних термінів в українській і російській мовах, можна зробити висновок, що «компетентність виступає як якість, характеристика особи, яка дозволяє їй (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, виносити рішення, судження у певній галузі. Основою цієї якості є знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини» [3, с. 24].

Поняття «компетентність» не є чимось принципово новим для нашої освітньої практики, воно використовувалося і раніше під час оцінки професійних якостей людини, однак традиційно більш поширеним було поняття «професіоналізм». Компетентність завжди розглядалась як природна складова професіоналізму. «Професіонал, – слушно зауважує І. А. Огороднійчук, – не може бути некомпетентним у всьому, що стосується сфери його діяльності. Компетентність є закономірним наслідком високої професійної підготовки. Натомість професіоналізм не обмежується компетентністю, він містить у собі й інші важливі якості» [7, с. 115].

Чому ж саме компетентнісний підхід набув такої актуальності в останнє десятиліття? Передусім це пов'язано із входженням України до Європейського освітнього простору, приєднанням до Болонського процесу.

Оскільки поняттям «компетентність» українська освіта починає оперувати в значенні, запропонованому європейськими країнами, коротко зупинимось на цьому питанні.

Експерти програми «DeSeCo» («Визначення та відбір компетентностей: теоретичні і концептуальні засади») визначають поняття компетентності (competence) як здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання [4, с. 60]. Міжнародні організації (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи та ін.) останнім часом уважно тримають у полі зору проблеми, пов'язані з появою компетентнісно зорієнтованої освіти. Міжнародний стандарт ISO 9000:2000 «Системи управління якістю» визначає компетентність як «доведену спроможність застосовувати знання і уміння в професійній діяльності» [12, с. 28].

Як зазначає О. І. Пометун, згідно з документами Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performans and Instruction) поняття компетентності «визначається як *спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність* (курсив наш. – О.Б.), виконувати завдання або роботу. Компетентність дає змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, спрямовані на набуття певних стандартів у галузі професії або виду діяльності» [9, с. 20].

Звернемо увагу на пропоновані рядом науковців визначення базових понять компетентнісного підходу:

компетентність – «інтегративна характеристика особи, що відображає *готовність і здатність* людини мобілізувати набуті знання, вміння, досвід і способи діяльності та поведінки для ефективного вирішення завдань, які виникають перед нею в процесі діяльності» [13, с. 18]; «володіння відповідними *знаннями і здібностями*, що дозволяє обґрунтовано судити про цю сферу і ефективно діяти в ній» [14];

професійна компетентність – «*грамотність, освіченість, ерудованість* педагога-фахівця, що відрізняє професійно-трудова педагогічну діяльність від непрофесійної» [8, с. 17]; «під «професійною компетентністю» слід розуміти інтегровану особистісну характеристику, що включає психологічну та теоретичну *готовність* педагога до діяльності, його здатність вирішувати на практиці педагогічні задачі та виконувати роботу загалом» [1]; «*сукупність знань і умінь*, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [10, с. 149].

Не важко помітити, що у цитованих визначеннях автори тлумачать вказані поняття через характеристики *знань, умінь, навичок, способів діяльності*, якими має володіти особа, щоб ефективно цю діяльність здійснювати.

Не варто також занадто розширювати змістові межі поняття «компетентність» і перетворювати його в синонім підготовленості фахівця, а слід належним чином «вписати» в категоріально-понятійне поле педагогіки, врахувавши його кореляції з поняттями «професіоналізм», «педагогічна майстерність», «педагогічна культура», «готовність до професійної діяльності» тощо, які активно використовуються у теорії педагогічної освіти і досить глибоко науково опрацьовані.

Великого значення і актуальності набувають дослідження проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів. Вважається, що підготовка до педагогічної діяльності характеризується не тільки загальними властивостями готовності людини до праці, але й притаманними їй певними особливостями, за якими її все-таки можна розглядати як специфічний вид готовності (Н. В. Кузьміна, О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, О. І. Щербаков та ін.).

У «Новому тлумачному словнику української мови» [6] одне із значень слова «готовий» – той, який уже склався, набув досвіду, досяг високої майстерності, а «підготовляти» («підготувати», «підготовити») – давати необхідний запас знань, передавати навички, досвід і таке інше у процесі навчання, практичної діяльності; «підготовленість» означає наявність підготовки до будь-якої справи, роботи.

Підсумувати словникові тлумачення можна таким чином: «підготувати» – означає: 1) виготовити, організувати щось для певної мети; зробити щось попередньо; 2) попередити кого-небудь про те, що відбудеться; наставити, спрямувати на щось; 3) навчити тому, що необхідно, дати необхідні знання. Нас, зрозуміло, цікавить саме це, останнє тлумачення. Тут термін «підготовка» («підготувати») означає запас знань, одержаних у процесі навчання, а «підготовленість» пояснюється як наявність підготовки до якої-небудь справи, роботи або властивість і стан підготовленого. Термін «готовність» розуміється: 1) як стан, тобто результат процесу підготовки; 2) як бажання, схильність, намір, тобто як мотивація, установка на щось. Терміни «готовність» і «підготовленість» є похідними від поняття «підготовка», котре вказує на

процес, що приводить до стану готовності. Словникове тлумачення терміна «підготувати» виходить із потреби навчання чогось, необхідності дати повний запас знань у процесі навчання. Інакше кажучи, з наведених тлумачень зрозуміло, що підготовка спеціаліста-педагога спрямована на формування у нього в кінцевому результаті професійної придатності (готовності) до певного виду педагогічної діяльності.

На сучасному етапі великого значення і актуальності набувають дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів. Вважається, що підготовка до педагогічної діяльності характеризується притаманними їй певними особливостями, за якими її можна розглядати як специфічний вид готовності (Н. Кузьміна, О. Мороз, В. Сластьонін, О. Щербаков та ін.).

У вітчизняній педагогіці значне поживлення дослідження питань професійної підготовки (професійної готовності) припадає на 60-ті роки ХХ століття, коли зріс інтерес до вживання понять психологічної та професійної готовності (О. Богданова, А. Куракін, М. Скаткін, А. Смірнов). Сам термін «професійна готовність» остаточно утверджується в педагогічній науці в 70-х роках, тоді з'являються спеціальні дослідження, присвячені окремим питанням підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності (А. Акімова, О. Винославська, К. Дурай-Новакова, Н. Крутогорський). Поняття «підготовка» («професійна готовність») часто вживалося авторами як функція педагога у практичному значенні (володіння вміннями і навичками). Прагматичний підхід до підготовки педагогічних кадрів означав зведення його кінцевої мети до формування «готового» професіонала.

Зупинимося детальніше на тих роботах, у яких дослідники розглядають структуру вказаного феномену. Досить деталізовану модель готовності до педагогічної діяльності пропонує Н. Кузьміна. На її думку, успішному вирішенню різноманітних педагогічних завдань сприяють: 1. Комплекс знань, що містять в собі: а) суспільно-політичні і культурні знання; б) знання предмета; в) знання засобів педагогічної комунікації; г) знання психологічних

особливостей учнів; д) знання переваг та недоліків власної діяльності і особистості. 2. Стимули і мотиви діяльності. 3. Спрямованість особистості педагога. 4. Педагогічні здібності. 5. Професійно значущі властивості особистості.

Готовність до педагогічної діяльності О. Мороз [5] подає у вигляді такої системи: 1. Психологічна готовність: а) потреба в педагогічній діяльності; б) усвідомлення необхідності відповідності власних особистісних якостей вимогам діяльності; в) усвідомлена мотивація особистого прагнення до певної спеціальності. 2. Теоретична підготовленість до педагогічної діяльності. 3. Практична готовність до професії вчителя. 4. Світогляд і загальна культура педагога. 5. Необхідний рівень розвитку педагогічних здібностей. 6. Професійно-педагогічна спрямованість особистості вчителя.

У професійній готовності до педагогічної діяльності, на думку В. Сластьоніна [11], функціонально можуть бути виділені такі компоненти: 1. Психологічна готовність: а) сформована спрямованість на вчительську діяльність; б) установка на роботу в школі; в) наявність інтересу до предмета і потреба в самоосвіті в цій галузі; г) розвинене професійне мислення. 2. Науково-теоретична готовність – наявність певного обсягу суспільно-політичних, психолого-педагогічних і спеціальних знань. 3. Практична готовність – наявність сформованих на необхідному рівні професійних умінь і навичок. 4. Психофізіологічна готовність. 6. Фізична готовність.

Як вважає А. Линенко, компоненти готовності до педагогічної праці можуть бути конкретизовані такими ознаками: емоційно зацікавлене позитивне ставлення до суб'єкта (учня), об'єкта (педагогічного процесу) і способу діяльності (виховання та навчання); знання про структуру особистості, її вікові зміни, цілі та способи педагогічного впливу у процесі її формування і розвитку; педагогічні вміння щодо організації та здійснення навчального і виховного впливу на особистість, яка формується; прагнення спілкуватися з дітьми, передавати їм свій досвід, знання відповідно до змісту і способів досягнення соціально значущих цілей.

За Ю. Галагузовою, професійна підготовка соціальних педагогів є складовою частиною соціальної освіти, має багаторівневий і багатоаспектний характер і є процесом і результатом формування, шляхом засвоєння системи знань, умінь та навичок, готовності до професійної діяльності в сфері соціального виховання і навчання, соціального захисту, підтримки, корекції і реабілітації дітей, які знаходяться у важкій життєвій ситуації.

У руслі сучасних вимог відбувається і процес формування системи підготовки соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу. Державним нормативним документом, в якому відображено цілі освітньо-професійної підготовки, предмет діяльності майбутнього соціального педагога, визначено головні функції та вимоги до фахівця, його місце в структурі господарства держави є освітньо-кваліфікаційна характеристика. У наукових дослідженнях обґрунтовано системний, особистісно-діяльнісний, індивідуально-творчий підходи у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів: розроблено концепцію і модель підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти (в тому числі, і у вищому навчальному закладі), визначено основні організаційно-методичні й змістовно-процесуальні тенденції підготовки до соціально-педагогічної діяльності.

Професійна підготовка майбутнього соціального педагога до ефективного педагогічного спілкування здійснюється під час вивчення багатьох дисциплін, у першу чергу циклу професійної та практичної (професійно-орієнтованої) підготовки: «Вікова та педагогічна психологія», «Соціальна педагогіка», «Основи соціалізації особистості», «Технології соціально-педагогічної діяльності», «Основи культури і техніки мовлення» та ін; під час проходження соціально-педагогічної та діагностико-психокорекційної практик. Вони закладають теоретичну базу щодо сутності, особливостей, технології педагогічного спілкування та формують у студентів певні комунікативні вміння.

Висновки. Сказане дає підстави дійти висновку, що поняття «готовність» у його вузькому, власне психологічному, розумінні як схильності діяти певним

чином (установки) занадто вузьке для характеристики кінцевої мети підготовки майбутнього соціального педагога. Термін «підготовленість» (готовність у широкому розумінні слова) вказує на міру оволодіння професійною діяльністю і виводить на перший план критерій ефективності діяльності. Особистість тут присутня (передбачається), але присутня однобічно – лише як «агент» цієї діяльності, її носій. Компетентність розуміється як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність. За компетентнісного підходу навчальні надбання особи стають засобом досягнення кінцевої мети – *формування людини досвідченої* (І. Д. Бех), що знову акцентує діяльнісні виміри (оволодіння технологією діяльності).

Сказане дає підстави дійти висновку, що в сучасних умовах культурологічний підхід до підготовки майбутніх соціальних педагогів може сприяти вирішенню проблеми вдосконалення кваліфікації педагогічних кадрів, усвідомленню ними своєї культуротворчої місії. За таких умов набуває актуальності питання про формування культури педагога, в якій поєднується високий професіоналізм, інтелігентність, соціальна зрілість і творче начало.

Література:

1. Бачинська Є. М. Професійна компетентність педагога в контексті гуманістичної парадигми освіти [Електронний ресурс] / Євгенія Миколаївна Бачинська. – Режим доступу : <http://www.innovaciya.by.ru/web>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та доп.] / Вячеслав Тимофійович Бусел (уклад. і голов. ред.). – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
3. Головань М. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / Микола Головань // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 23–30.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. та інші]. – К. : Видавництво «К.І.С», 2004. – 112 с.

5. Мороз А. Г. Формирование готовности к педагогической деятельности у молодых учителей / А. Г. Мороз // Психолого-педагогические основы совершенствования подготовки специалистов в университете. – Днепропетровск : Изд-во Днепропетровского ун-та, 1980. – С. 71–75.

6. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. : 200000 сл. / Василь Яременко (уклад.), Оксана Сліпушко (уклад.) – Вид. 2-е, випр. – К. : Аконт, 2007. – (Серія «Нові словники»). Т. 1 : А-К. – К. : Аконт, 2007 – 926 с.

7. Огороднійчук І. А. Формування компетентності як педагогічна проблема / І. А. Огороднійчук // Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки. Вип. 144. – 2008. – С. 114–118.

8. Педагогічна культура вчителя / [П. М. Щербань, С. В. Шейко, М. П. Щербань та ін.] ; за ред. П. М. Щербаня. – К. : Вища шк., 2010. – 167 с.

9. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / Олена Іванівна Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18–22.

10. Професійна освіта : Словник / АПН України ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти / Н. Г. Ничкало (ред.), С. У. Гончаренко (уклад.). – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.

11. Слостенин В. А. Теоретико-методологический аспект формирования активной личности учителя / В. А. Слостенин, В. Э. Тамарин, Д. С. Яковлева // Советская педагогика. – 1983. – № 11. – С. 80–84.

12. Теоретичні та практичні підходи до впровадження нового покоління освітньо-професійних програм і навчальних планів підготовки фахівців: шляхи розвитку : зб. матеріалів наук.-метод. конф., 6–8 лютого 2007р. / Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана» / А. М. Колот (ред. кол.). – К. : КНЕУ, 2007. – 610 с.

13. Уйсімбаєва Н. Розвиток професійної компетентності – шлях до підготовки висококваліфікованих фахівців / Наталія Уйсімбаєва // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 17–19.

14. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / Андрей Викторович Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

Аннотация Балдынюк Е. Д. Развитие коммуникативной компетентности социального педагога в контексте его профессиональной подготовки

Обобщающей, конечной целью подготовки будущего социального педагога в высшем заведении образования является формирование его педагогической культуры. Именно категория культуры является интегральной, универсальной, содержательно наполненной и ценностный определенной характеристикой, которая целостно презентует педагога и как профессионала, и как личность. Понятие «культура педагога», удерживая в себе технологично-діяльнісні характеристики, которые присутствуют в содержании предыдущих понятий, вместе с тем указывает и на личностно гуманистические измерения. То есть, для культурных характеристик подготовки специалиста важно не только то, насколько педагог владеет технологией деятельности, способный обеспечивать ее эффективность, но и насколько сама профессиональная деятельность является сферой самореализации, самовыявления социального педагога, как личности во всей ее целостности, универсальности и неповторимости.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, социальный педагог, профессиональная подготовка.

Annotation Baldyניuk O.D. Development of communicative competence of social teacher in context of him professional preparation

The summarizing, ultimate goal of preparation of future social teacher in higher establishment of education is forming of him pedagogical culture. Exactly a category of culture is integral, universal, richly in content gap-filling and valued certain description which integrally presents a teacher and as a professional, and as personality. Concept the «culture of teacher», retaining технологично-діяльнісні descriptions which are in maintenance of previous concepts, at the same time specifies on the personality humanism measurings. That, for cultural descriptions of preparation of specialist it is important not only that, as far as a teacher owns technology of activity, capable to provide its efficiency, but also as far as professional activity is the sphere of self-realization, exposure of social teacher, as personalities in all of its integrity, universality and uniqueness.

Keywords: communicative competence, social teacher, professional preparation.